

Ülestähendusi metsade ja ojade ülevast olemusest

Guo Xi

Tõlkinud Katja Koort

Saateks

11. sajandi silmapaistvaim Hiina maalimeister Guo Xi (郭熙 *Guō Xī*; ca 1020–1090), kelle looming märgib monokroomse monumentaalse maastikumaali traditsiooni lõppu, läks ajalukku ka kui kunstiteoreetik ja -pedagoog. Usaldusväärseid andmeid kunstniku elu ja loomingu kohta ei ole kuigi palju. Tema kaasaegne, ajaloolane Guo Ruoxu (郭若虛 *Guō Ruòxū*; aktiivne 1070–1080) märgib oma ülevaatlikus teoses *Märkmed maalimise kohta nähtu ja kuuldu põhjal* (圖畫見聞志 *Túhuà jiànwén zhì*; ca 1082),¹ et Guo Xi pidas kunstiõpetaja (藝學 *yìxué*) ametit keiserlikus asutuses Shuyuan (書院 *Shūyuàn*), spetsialiseerus talvise metsa vaadete maalimisele, oli tuntud nii sisu kui kompositsiooni meisterlikkuse ja mitmekesisuse poolest ning oli võimeline väljendama maali kaudu oma

---

¹ Käesolevas tekstis on hiinakeelsed nimed ja terminid antud traditsioonilises kirjas. Ka Hiina Rahvavabariigis välja antud allikatest pärit lihtsustatud kirjas mõisted on ülejäänud tekstiga ühtlustatud. *Siin ja edaspidi tõlkija kommentaarid.*

tundeid.² Teoreetik rõhutab ka, et Guo Xi oli oma põlvkonna³ kunstnike seas ainus omasugune.⁴ Teiste allikate väitel õppis Guo Xi maalimist varasema põlvkonna maastikukunsti suurkuju Li Chengi (李成 *Lǐ Chéng*; 919–967) töid kopeerides,⁵ kuid ületas teda, lõi oma ainulaadse stiili, valdas perfektselt pintslitöö eritehnikaid ning tõstis maastikukunsti uuele tasemele.⁶ 12. saj kunstiajaloolane Deng Chun (鄧椿 *Dèng Chūn*; 1109–1183) kirjeldas oma traktaadis *Maalist, jätkuvalt* (畫繼 *Huàjì*), kuidas Guo Xi leiutas uue maastikumaalimise tehnika, tõmmates niiske siidiriide seinale ja maalides üle ebatasased kohad, tekitades niiviisi eriti ootamatuid kujundeid ning valguse ja varju efekte.⁷

Oma karjääri alustas Guo Xi keiser Renzongi (仁宗 *Rénzōng*) valitsemise ajal (1022–1063), 11. saj kuuekümnendatel aastatel määrati ta Hanlini (翰林院 *Hànlín yuàn*) Keiserliku Kunstiakadeemia maaliosakonna juhiks, samuti oli ta kalligraafia osakonna liige ja samas dokumentide toimetaja (待詔 *dàizhào*).⁸

Loomingu varasemal perioodil kogus kunstnik kuulsust, maalides keisri õukonnas monumentaalseid maastikke palee vaheseintele ja sirmidele. Hiljem tegi ta palju maalinguid templite ja koguni maaliosakonna hoone seintele Hanlini akadeemias, mille töösse oli aktiivselt kaasatud kuni elu lõpuni. Pärast Guo Xi surma tõusis troonile keiser Huizong (徽宗 *Huīzōng*; 1100–1126), kes oli ka ise tuntud kui andekas maalija. Paraku pidas uus keiser eelmiste põlvete meistrite maalistiili vanamoodsaks ja lasi palju monumentaalseid seinamaalinguid, sealhulgas Guo Xi töid, üle maalida ja nendest kunstnikest järele jäänud maalirullid hävitada. Deng Chuni väitel kasutati palees Guo Xi suurt

² See väide on ilmselgelt tunnustuse märk, sest dünastia õukonnakunstnikele, kelle hulka kuulus ka Guo Xi, heideti kohati ette, et nad keskendusid eelkõige oma tehniliste oskuste täiustamisele, kuid unustasid tihti maali hingelise poole, mille tõttu nende tööd võisid olla ülimalt dekoratiivsed, ent sisutühjad ja tundevaesed.

³ Guo Xi põlvkonna all mõeldakse kunstnikke, kes tegutsesid Põhja-Songi dünastia (960–1127) lõpu poolel.

⁴ Го Жо-сюй. Записки о живописи: Что видел и слышал. Москва: Наука, 1978, lk 81.

⁵ Tuntud maalimeistrite tööde kopeerimine oli tolaeageses Hiinas väga levinud õpimeetod.

⁶ Го Жо-сюй 1978, lk 81.

⁷ Chun Deng. Huaji. — Yu Jianhua (koost). Zhongguo gudai hualun leibian (Vana-Hiina kunstiteoreetiliste tekstide klassifitseeritud kogu). Beijing: Remin meishu chubanshe, 2005, lk 172.

⁸ Hanlini akadeemia *daizhao* ('käsklusi ootav') ametikoht nägi ette keisrile ettekandmiseks mõeldud dokumentide toimetamist.

maastikumaali kord isegi lõunasöögi ajal laudlina asemel.⁹ Hiljem läks siiski Põhja-Songi dünastia maastikumaal jälle moodi ning säilinud Guo Xi tööde väärtus tõusis seda enam.

Tänapäeval on maailma suurimates muuseumides kokku 12 maali-rulli, mida seostatakse Guo Xi nimega. Nendest tuntuim on Taipei Riiklikus Paleemuuseumis asuv „Varakevad“ (早春 *Zǎo chūn*; ca 1072), millel on traditsioonilises laadis kujutatud kõrgelt kaljult alla voolavat mägi-oja, kuid mis laiemas plaanis sümboliseerib tärkava looduse pulbitsevat jõudu ja inimest valdavat tundesegadust. Kunstniku ekspressiivse pintslitöö ja omapäraselt edasi antud valguse ja varju mängu tõttu sarnaneb maastik tänapäeva abstraktsete maalidega.

Guo Xi kirjatöödest on meieni jõudnud traktaat *Ülestähendusi metsade ja ojade ülevast olemusest* (林泉高致集 *Línquán gāozhì jí*), milles antakse väga poetilises vormis ülevaade kunstniku kaasaegselt maalitraditsioonist ja jagatakse õpetussõnu selle kohta, mida ja kuidas maalida ning milline peab olema kunstniku vaimne hoiak ja suhe oma töösse. Guo Xi järgi peegeldab kunstitöö autori isikuomadusi ja meeleolu, mistõttu ta käsitleb enesetäiustamist ja -distsipliini maalimise protsessi kuuluvatena. Ta esitab ka oma ainulaadse maalitehnika tuuma, mis põhineb kolme punkti perspektiivil, mida ta ise nimetas „kolmeks kauguseks“ (三遠 *sān yuǎn*).

Tõenäoliselt on traktaadi Guo Xi katkendlike märkmete põhjal koostanud kunstniku poeg Guo Si (郭思 *Guō Sī*; ?–1123), kes andis teksti üle keisrile. Traktaat koosneb kuuest osast: „Õpetus mägedest ja vetest“¹⁰ (山水訓 *Shānshuǐ xùn*), „Maalimise tähendus“ (畫意 *Huà yì*), „Maalisaladused“ (畫訣 *Huà jué*), „Meelespea maalireeglite kohta“ (畫格拾遺 *Huà gé shíyí*), „Maalikunsti teemad“ (畫題 *Huà tí*) ja „Ülestähendusi maalimise kohta“ (畫記 *Huà jì*), millele on lisatud Guo Si järelsõna. Järgnevalt on tõlgitud traktaadi esimene, maastikumaali käsitlev osa.

⁹ Susan Bush, Hsio-yen Shih. *Early Chinese Texts on Painting*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1985, lk 136.

¹⁰ Sõnaühend „mäed ja veed“ (山水 *shānshuǐ*) tähistab hiina keeles maastikku, ent enamasti mitte tegelikku vaadet, vaid selle representatsiooni traditsioonilises maalikunstis või luules.

Õpetus mägedest ja vetest

Millest tuleb õilsa armastus nende mägede ja vete vastu? Mäeküngaste ja metsasalude väljapeetud lihtsus on tema igavene elupaik; ojade ja kivide eraldatus on tema igavene rõõm. Eraklikud kalurid ja puuraidurid on tema igavesed kaaslased, kisavad ahvid ja lauglevad kured on tema igavesed omaksed. Tühi-tähi, ohjad ja ahelad on see, mis inimvaimu igavesti ängistab. Purpurpilvedel surematud ja õndsad¹¹ on need, mida inimvaim igavesti ihkab, kuid mida ta näha ei suuda. Just nii see ongi rahu ja külluse päevil, kui valitseja ja vanemate meel on üllas, et ennast täiustada ja kohustusi täita — miks peaks kõlbeline inimene elust tagasi tõmbuma ja maailmast lahkuma ning sellega kõik sidemed katkestama?¹² Ja kui ta ka peaks seda tegema, siis kas ta oleks oma lihtsuses võrdne Ji mäe ja Yingi jõe eraku¹³ või Shanghi mäe tarkadega?¹⁴ Laulud „Valge varsake“ ja „Imeline seen“¹⁵ räägivad nendest, kes olid sunnitud maailmast lahkuma. Ja nõnda kangastuvad unenägudes igatsus mägede ja ojade järele ning purpurpilvedest kaaslased, [mis jäävad ärkvel olles] silmadele ja kõrvadele tajumatuks. Nüüd ilmuvad nad meistri imelise käe all taas kogu hiilguses ning tõusmata oma koduselt asemelt, satud lõputult istuma ojade ja kaljude keskele, ahvide kisa ja lindude vidin õrnalt kõrva puudutamas, mägede sära ja vee sillerdus täielikult silmi pimestamas. Kas ei hõiva see su mõtteid ja ei valluta üleni su

¹¹ Purpurpilvedel surematud ja õndsad — religioosses taoismi jumalikud ja pooljumalikud olendid, kes pühade tekstide järgi ilmutavad end tihti aovalgel või videviku ajal purpurpilvedel hõljudes. Purpurpilvede kujund, siin käsitluses „koidupunane udu“ (煙霞 *yānxiá*), viitab taoistlikus ikonograafias surematusele.

¹² See on viide Konfutsiuse *Vestetele ja vestlustele* (論語 *Lúnyǔ*), kus rõhutatakse, et kohustus teenida oma riiki ja valitsejat kehtib vaid siis, kui nende teod ei ole vastuolus taeva kuluga (天道 *tiān dào*): „taeva all on kulg, ilmuta end; taeva all ei ole kulgu, varja end“ (*Lunyu* 8:13) Vt Konfutsius. Vesteid ja vestlusi. Keskmine tavaline. Suur õpetus. Tlk Linnart Mäll. Tartu: Lux Orientis, 2009, lk 127.

¹³ Ji mäe ja Yingi jõe (箕穎 *jīyǐng*) erakuks nimetatakse siin legendaarset Xu Youd (許由 *Xǔ Yóu*), kes eelistas võimule eraklust, kui müütiline keiser Yao (堯 *Yáo*) loobus tema kasuks troonist. Vt Victor Mair, Nancy Steinhardt, Paul Goldin (koost). *Hawai'i Reader in Traditional Chinese Culture*. Honolulu: University of Hawai'i Press. 2005, lk 387.

¹⁴ Shanghi mäe neli tarka tõmbusid maailmast tagasi protestiks julma ja ebaõiglase Qini (221–206 e.m.a) dünastia keisri Shi Huangdi vastu ja tulid taas, et toetada Hani dünastia (206–220 e.m.a) võimuletulekut. (V. Mair jt 2005, lk 387.) Siin tekstis osutab Shanghi mäe neljale targale kujund „kollane siid“ (黃綺 *huángyǐ*) viitamaks „kollasele“ Hani dünastiale.

¹⁵ „Valge varsake“ (白駒 *Báijū*) on *Laulukaanoni* (詩經 *Shījīng*) 186. laul, mis räägib kohtumisest kalli sõbraga ja „Imeline seen“ (紫芝 *Zǐzhī*) on iidne rahvalaul, mis on seotud Shanghi mäe nelja targa looga (V. Mair jt 2005, lk 387.).

südant? See on olulisim põhjus, miks maailm väärtustab kõrgelt maastiku-maali. Kui seda põhimõtet ei järgita ja maali suhtutakse kergemeelselt, kas see siis ei riku jumalikke vaadet ja ei rüveta värsket tuuleili? Mägede ja vete maalimisel on üks põhimõte: kui nad on määratu ulatusega, ei tohiks seal olla midagi üleliigset; kui nad on kokku surutud väikeseks vaateks, ei tohiks sealt olla midagi puudu. Mägede ja vete vaatlemisel on ka üks põhimõte: kes vaatab metsi ja ojasid südamega, see peab neist palju; kes vaatab neid kõrgilt silmaga, see peab neist vähe.

Maastik on tohutu. Seda peab vaatama kaugelt eemalt, alles siis tabad samaaegselt mägede ja jõgede piirjooni ning iseloomu. Samas, auväärt mehi ja naise kujutava, miniatuurse olme-maali paned peopesale ja saad teda korraga üleni vaadata, tervikuna näha. Sellised on maalide vaatlemise reeglid.

Ilma peal räägitakse, et on maastikke, mida mööda saab kõndida; neid, mida saab vaadelda; neid, mida mööda saab uidata ja neid, kus saab elada. Iga sellist maali võib pidada meistriteoseks, kuid need, mida mööda saab kõndida ja need, mida saab vaadelda, jäävad alla neile, kus saab elada ja neile, mida mööda saab uidata. Miks nii? Vaadates kaasaegseid maastikke, mis laiuvad sadade liide¹⁶ ulatuses, leidub kümnest kolm-neli, mida mööda saab uidata ja kus saab elada, ja need vähesed täidavadki seda otstarvet. Õilsa ihalus metsade ja ojade järele tekib just nimelt nende kaunite kohtade pärast. Ja nii peab maalimeister sellest tõest lähtudes maalima ja [maali]arvustaja peab sellest tõest lähtudes vaatlema. Seda öeldakse, et mitte kaotada [maastiku] põhitähendust.

Maalil on ka oma ilmete reeglid. Li Chengi järeltulijad naudivad edu ja küllust ning tema mäejalamid ja maapind on laitmatud ja uhked; ülalt väljapeetud, alt rikkalikud, täpselt tema järeltulijate nägu. Tegemist ei ole pelgalt sarnasusega, vaid selline on [asjade] kulg.

Maali õppimine ei erine kalligraafia õppimisest.¹⁷ Valides täna eeskujuks Zhong [You], Wang [Xizhi], Yu [Shinani] või Lui [Gongquani],¹⁸ peaks pärast pikka [harjutamist] saavutama [nendega] teatud sarnasuse. Mis puutub suur-

¹⁶ Lii ehk Hiina miil — traditsiooniline Hiina pikkusühik, mis võrdub ligi poole kilomeetriga.

¹⁷ Maali- ja kalligraafiakunstid olid Hiina traditsioonis väga tihedalt seotud. Tuntud meistrid tegutsesid sageli edukalt mõlemas žanris, mille puhul kehtisid ka sarnased põhimõtted, reeglid ja tehnilised võtted.

¹⁸ Mainitakse kuulsaid kalligraafiameistreid, kes elasid Hani ja Tangi dünastiate vahepeal: Zhong You (鍾繇 *Zhōng Yóu*; 151–230), Wang Xizhi (王羲之 *Wáng Xīzhī*; 322 – ca 379), Yu Shinan (虞世南 *Yú Shìnán*; 558–638), Liu Gongquan (柳公權 *Liǔ Gōngquán*; 778–865).

tesse meistritesse ja väljapaistvatesse õpetlastesse, siis nemad ei piirdu ühe koolkonnaga, vaid vaatlevad võrdluseks ka teisi ning arutlevad pikalt-laialt ja uurivad [neid] mitmest küljest, et lõpuks kujundada välja omaenda suund. Tänapäeva Qi ja Lu¹⁹ õpetlased jäljendavad ainult Li Chengi stiili, Guani ja Xia²⁰ õpetlased jäljendavad ainult Fan Kuani²¹ stiili. Kuigi nad õpivad iseseisvalt, käivad nad siiski teiste käidud rada. Pealegi jääb Qi-Lu ja Guani-Xia vahele mitu tuhat liid, ent nad teevad seda nagu üks mees, igas provintsis ja igas vallas! Õppida, keskendudes ühele [koolkonnale] on algusest peale olnud vale. Tõesti ütlen, kui keegi lähtub ühest ja samast [koolkonnast] ega kuula teisi, ei saa ta pahan-dada, kui keegi teda ennast kuulda ei võta. Mineviku järgi hinnates on taeva all ikka nii olnud, et inimese meeled rõõmustavad selle üle, mis on uus, ja tüdivad sellest, mis on vana. Ja ma arvan, et suured meistrid ja väljapaistvad õpetlased ei piirdu ühe koolkonnaga samal põhjusel.

Liu Zihoult²² pärineb väärt arutus kirjutamise kohta, mis samas ei kehti üksnes kirjanduse puhul. Igal asjal on oma nõks, ja kuna see käib kõikide asjade kohta, siis peab see seda enam paika maalimise puhul. Kuidas seda nüüd sõna-desse panna? Kõik maali detailid, olgu nad suured või väikesed, rohked või vähesed, peavad tähelepanu kaudu nende sisule moodustama ühtse terviku. Kui neil pole sisu, minetab maal oma vaimu. [Maalija] peab täitma vaimuga [maali] iga osa. Kui ta ei täida vaimuga iga osa, siis ei ole [maali] sisu selge. [Maalija] peab suhtuma [oma töösse] täie tõsidusega. Kui ta ei ole tõsine, siis ei ole ta mõte sügav. Ta peab olema hoolikas kogu [protsessi] vältel. Kui ta ei ole hoolikas, siis jääb vaade ebatäielikuks.

Kui kogutud hingus on tuim ja sa sunnid seda jõuga, siis on tulemus elutu ja nõrk. Viga on selles, et sisule ei panda rõhku. Kui kogutud hingus on hajus ja sa püüad seda ohjeldada, siis on [maali] välimus toores ja ilmetu. Häda on selles, et vaimuga ei täideta [maali] igat osa. Kui [objekt] valitakse kergemeelselt, siis jäävad vormid pinnapealseks ja ebatäielikuks. Häda on selles, et ei suhtuta [töösse] täie tõsidusega. Kui [objekti] suhtutakse üleolevalt, siis tuleb ülesehitus

¹⁹ Iidsed vürstkonnad Qi ja Lu (齊魯 *Qí Lǔ*) asuvad tänapäeva Shandongi provintsis.

²⁰ Ühendmõiste Guan ja Xia (關陝 *Guān Xiá*), sõnasõnalt 'mäekurud ja kaljulõhed', osutab siin Shaanxi provintstile.

²¹ Fan Kuan (范寬 *Fàn Kuān*; ca 960–1030) – Põhja-Songi dünastia kunstnik, Guo Xi varasem kaasaegne, kes kuulub samuti monumentaalse maastikukunsti suurte meistrite hulka.

²² Liu Zihou (柳子厚 *Liǔ Zihòu*) ehk Liu Zongyuan (柳宗元 *Liǔ Zōngyuán*; 773–819) tõi oma essees kirjanduse kohta välja siin arutatavaid loometöö vigu (V. Mair jt 2005, lk 387).

kohmakas ja laialivalgub. Häda on selles, et ei olda hoolikas kogu [protsessi] vältel. Nõnda, kui [tulemus on] nõrk, siis on proportsioonireegleid rikutud; kui [maal on] ilmetu, siis on loomulikkuse reegleid rikutud; kui [vormid] jäävad ebatäielikuks, siis on kompositsioonireegleid rikutud; kui ülesehitus on laialivalgub, siis on rütmi vahelduse reegleid rikutud. Need on maalijate suurimad vead, ent neist võivad saada juhtnöörid andekatele.

Mäletan, kuidas vaatasin omal ajal isa maalimas. Mõnikord võis ta [pildi] kõrvale panna ja sellest mitte välja teha. Kümne-kahekümne päeva jooksul võis ta selle poole vaatamata selle olemuse juurde korduvalt mõttes tagasi tulla. See juhtus siis, kui tal oli idee, kuid puudus igatsus. Kas see, kui idee on olemas, kuid igatsus puudub, pole mitte toosama „tuim hingus“? Siis jälle iga kord, kui ta töötas ülevas meeleolus, võis ta kõik muu sootuks unustada. Ja kui siis töö käigus mõni väline asi tema tähelepanu kõrvale juhtis, pani ta [maali] kõrvale ja jättis sinnapaika. Kas see, kui maal kõrvale pannakse ja sinnapaika jäetakse, pole mitte toosama „hajunud hingus“? Nendel päevadel, kui ta võttis pintli kätte ja maalimist alustas, pidid aknad ikka säravad ja [tööpind] puhas olema, vasakul ja paremal põlesid viirukid, ta [valis] parima pintli ja peeneima tuši, pesi käsi ja puhastas tušialuse,²³ nagu [valmistuks] tähtsat külalist vastu võtma — vaim muretu ja mõtted korrastatud, alles siis hakkas tööle. Kas see ei ole mitte toosama [olukord], kui [objekti] ei söandata „valida kergemeelselt“? Siis, kui [maali] põhi oli paigas, käis ta selle uuesti detailides läbi; siis, kui [maali] ülesehitus oli paigas, andis ta sellele veel [viimase] lihvi. Ja kuigi esimesel korral tundus [maal] valmis, töötas ta selle kallal veel; ja kuigi teisel korral tundus valmis, töötas ta selle kallal ikka veel. Ta võttis iga maali korduvalt algusest lõpuni ette ja jäi valvsaks, nagu vaenlast jälgides, kuni maal sai valmis. Kas see pole mitte toosama [olukord], kui [töösse] ei söandata „suhtuda üleolevalt“? Võtame ükskõik mis asja taeva all, olgu suur või väike, vaid niiviisi saab selle päriselt valmis. Ja kuna mu isa kordas alati neid õpetussõnu ühel või teisel moel, kas polnud see mitte selleks, et õpetada mind elu lõpuni austama [neid põhimõtteid] nagu pideva enesetäiustamise kulgu!

Lilledel maalimist õppides pannakse õis sügavale lohku ja vaadatakse seda kaugelt ülevalt. Sedasi näeb lille tervikuna. Bambuse maalimist õppides valitakse üks bambusevars, mis kuupaistelisel ööl valgele seinale varju heidab.

²³ Väljend „tušialust puhastama“ (滌硯 *dìyàn*) viitab ülekanatud tähenduses tööks ette valmistumisele, mida Hiinas kuni tänapäevani peetakse loomeprotsessi osaks, oma-moodi enese häälestamiseks.

Nõnda ilmneb bambuse tõeline kuju. Kas maastike maalimist õpitakse kuidagi teisiti? Mägesid ja jõgesid peab ise avastama minema, nõnda tuleb maastiku olemus nähtavale. Et avastada jõgede ja orgude ulatust päris maastikul, tuleb vaadata kaugelt, et avastada nende loomust, tuleb kaeda lähedalt.

Päris maastikul on pilved ja udu neljal aastaajal erinevad: kevadel lahked, suvel helded, sügisel kalgid, talvel sünged. Kui maalil on näha Suurt kuju,²⁴ mitte liialt keerukaid üksikasju, siis näivad pilved ja udu elusad. Päris maastikul on sumu ja vine [mägedes] neljal aastaajal erinevad: kevadel on mäed võluvalt õhulised, justkui naerataksid; suvel on mäed erkhaljad, justkui oleksid nad niisked; sügisel on mäed kirkad ja puhtad, justkui peoks ehitud; talvel on mäed nukralt vaoshoitud, justkui magaksid. Kui maalil on näha Suurt mõtet, mitte märke [teiste] stiilide jäljendamisest, siis tunduvad sumu ja vine tõesed.

Päris maastikul saab tuult ja vihma hoomata vaid kaugelt vaadates. Lähedalt pakub see vaatamängu, kuid segadus ei lase mõista kogu [selle] ulatust. Päris maastikul saab varju ja valgust tabada vaid kaugelt vaadates. Lähedalt on [vaade] piiratud ega lase jälgida, mis on peidus ja mis valguse ja varju [mängus] nähtaval. Mägedes osutavad inimkujud teedele ja radadele; kloostriornid osutavad hingestatud paikadele. Mägedes võib metsataimestik olla [heledam või] tumedam selleks, et eristada lähem kaugemast; ojad ja orud võivad paista katkendlike või katkematutena, et eristada pinnapealset sügavast. Kaid, parved ja sillad vee peal viitavad inimtegevuse rohkusele; kalapaadid ja püünisid viitavad inimeste huvide rohkusele.

Suur mägi on püsiv kui kõikide mägede pealik. Nõnda reastab ta tähtsuse järgi mäeharju ja künkaid, metsi ja orge nagu kaugeid ja lähedasi, suuri ja väike-seid valitsejaid — nii nagu keiser hiilgab kui päike ja tema õukonda ruttavad kogunema sajad aadlikud, olemata allaheitlikud või kohmetud. Kõrge mänd seisab kui kõikide taimede eeskuju. Nõnda reastab ta tähtsuse järgi roni- ja ripp-taimi, rohhtaimi ja puid — nagu väepealik, kellest nad sõltuvad ja kellele nad toetuvad. See on nagu õilis mees oma parimas eas ja hiilguses — kõik lihtinimesed teda teenimas, ilma põlgust või alandust tundmata.²⁵

²⁴ Mõiste „Suur kuju“ (大象 *dàxiàng*) viitab klassikalistes tekstides tihti kulule (道 *dào*). Siinkohal tähendab see tõenäoliselt siiski maali üldist kontseptsiooni, tervikpilti või -mõtet, mis tuuakse välja kontrastiks pisidetailidele.

²⁵ Käesolevas lõigus avalduvad klassikalise hiina maastikumaali sümboolsed seosed kõige paremini. Guo Xi kasutatud metafoorid, nagu keisri võimule viitav mägi ja männipuu, mis kujutab õilsat meest ehk kõrge moraaliga inimest, pole juhuslikud ning ilmuvad läbivalt tolle aja hiina kunstiteoreetilistes traktaatides. See annab kinnitust, et maastikumaali funktsioon oli Hiinas oluliselt tähtsam kui vaid ümbritseva keskkonna kirjeldamine.

Lähedalt vaadates näib mägi ühtmoodi, mitme lii kauguselt näib see hoopis teistmoodi, mitmekümne lii kauguselt näib see jälle kolmandat moodi. Iga kaugus on isesugune. Selle kohta öeldakse: „Mäe kuju muutub iga sammuga“. Eestpoolt on mägi ühtmoodi, kõrvalt on see sootuks teistmoodi, tagantpoolt on see jälle kolmandat moodi. Iga vaade on isesugune. Selle kohta öeldakse: „Mäe kuju on vaadeldud igalt poolt“. Sedasi kätkeb üks mägi endas tuhandete mägede väliseid vorme. Kas seda ei peaks lähemalt uurima? Kevadel ja suvel näivad mäed ühtmoodi, sügisel ja talvel aga teistmoodi. Selle kohta öeldakse: „Vaated on neljal aastajal erinevad“. Hommikul näivad mäed ühtmoodi, õhtul hoopis teistmoodi, valguses ja varjus jälle kolmandat moodi. Selle kohta öeldakse: „Hommikul-õhtul on tunnusjooned erinevad“. Sedasi kätkeb üks mägi endas tuhandete mägede tähendusi. Kas seda ei peaks lähemalt vaatlema?

Kevadel ulatuvad mägedes udu ja pilved katkematult kaugustesse ja inimesed on rõõmsad. Suvel pakuvad mägedes varju ilusad puud ja inimesed on rahulikud. Sügisel langevad mägedes maha kirkad ja puhtad [lehed] ja inimesed on tõsised. Talvel varjutab ja tuhmistab mägesid udu ja inimesed on nukrad. Vaadates [maastiku]maale, tekib inimestel vastav mõtteseisund, nagu asuks nad päriselt nende mägede keskel. See on siis, kui maali mõte ulatub [kujutatud] vaatest väljapoole. Sa näed, kuidas valge rada [kaob] türkiissinisesse uttu, ja mõtled ennast seda mööda kõndima. Sa näed, kuidas päike loojub siledasse vette, ja mõtled ennast seda [vaadet] imetlema. Sa näed eraklikke mäeasukaid ja mõtled ennast sinna elama. Sa näed kaljusuudmeid ja kiviseid allikaid ja mõtled ennast nende vahele uitama. Vaadates [maastiku]maale, tekib inimestel vastav meeleolu, justnagu läheks päriselt sinna. See on siis, kui maali imeline [mõju] ulatub [väljendatud] mõttest väljapoole.

Et mäed Kagus on nii kummaliselt kaunid, ei tule sellest, et Ilmamaa näitab Kagu vastu oma poolehoidu. Maa on seal väga madal ja vihmavesi uuristab alla voolates mäest läbi ja peseb välja pinna, mistõttu on mullakiht õhuke ja vesi madal. Need mäed kirendavad kummalistest tippudest ja järskudest nõlvadest, mis näivad taevalaotusest välja murdvat. Kosed [langevad] tuhande jala [kõrguselt], justnagu [purskaks nad otse] punakatest pilvedest. Võimsad joad, nagu Hua mäel,²⁶ on sellised, kuna [mäed] kerkivad tuhande jala kõrguseks. Ometi algavad ka sellised väljapaistvad mäed nagu Hua enamasti kõigest maapinnalt, mitte [sügavalt] maapõuest.

---

²⁶ Hua mägi (華山 *Huà shān*) asub tänapäeva Shaanxi provintsis.

Et mäed Loodes on nii talitsetult ranged, ei tule sellest, et Ilmamaa näitab Loodele soosingut. Maa on seal väga kõrge ja maapõuest [välja murdev] vihma-vesi tekitab pinnasesse muhke ja kühme, mistõttu maapind on tihke ja vesi sügav. Need mäed kirendavad kõrguvatest seljandikest, mis looklevad katkematute harjadena tuhandeid liisid. Mäeahelikud, kust kerkivad tipud, siuglevad igas suunas mööda metsikut maad. [Võimsad tipud], nagu Songi mäe²⁷ Shaoshi tipp, on sellised, kuna mäed kasvavad [harukordselt kõrgele]. Ometi tõusevad ka niisugused väljapaistvad mäed nagu Songi Shaoshi tipp enamasti [sügavalt] maapõuest, mitte maapinnalt.

Songi mäel on palju kauneid ojasid, Hua mäel on palju kauneid tippe, Hengi mäel on palju kauneid koopaid, Changi mäel on palju kauneid grotte, Tai mäel on eriti kaunis põhitipp. Taevaaluse kuulsate mägede ja suursuguste mäeahelike seas on Tiantai, Wuyi, Lu, Huo, Yantang, Min, Emei, Wuxia, Tiantan, Wangwu, Linlü ja Wudang. Need on kohad, kust tulevad Ilmamaa aarded ja kuhu on peitunud surematute ja õndsate koopad. Nende imevärki suursugusust ja jumalikku kaunidust ei ole võimalik alahinnata.

Kui soovid mõista nende vaimustavat loomust, siis pole vaimsemat viisi kui kiindumus; pole peenemat viisi kui pühendumus; pole paremat viisi, kui uidata isu täis, vaadata, kuni on küllalt. Kui sinu hinges on kõik piasjadeni paigas, siis silmad ei erista siidiriidet,²⁸ käed ei tea, mis on pintsel ja tušš. Niiviisi ei saa [sinu meele] kindlus ja siirus, sügavus ja küllus jääda su maali [üle kandumata]. Nii kuulas Huaisu²⁹ Yangzi vulinat öises Jialingis³⁰ ja nii kasvas selle „rohukirja“³¹ pühaku meisterlikkus veelgi suuremaks. Nii nägi sõge Zhang³² emand Gongsuni³³ mõõgatantsu ja tema pintsli jõud muutus veelgi üllamaks.

²⁷ Songi mägi (嵩山 *Sōng shān*) asub tänapäeva Henani provintsis ja on arvatud Hiina viie püha mäe hulka.

²⁸ Hiina traditsioonis kasutati lõuendi asemel õhkõrna valget siidi, mis kleebiti kõvema paberi peale.

²⁹ Huaisu (懷素 *Huáisu*; 725–798) — Tangi dünastia ajal elanud buda munk ja kuulus kalligraaf, kes spetsialiseerus „rohukirja“ tehnikale.

³⁰ Jialing (嘉陵 *Jiālíng*) on piirkond tänapäeva Sichuani provintsis.

³¹ Rohukiri (草書 *cǎoshū*) — üks kalligraafiastiile, mis on raskesti loetav, kuid ekspressiivsuse pärast peetakse seda kõikidest stiilidest kõige kunstipärasemaks.

³² Sõge Zhang ehk Zhang Xu (張旭 *Zhāng Xù*; suri 750) Tangi dünastia kalligraaf, üks „kaheksast surematust joodikust“ (飲中八仙 *yǐnzhōng bāxiān*), oli samuti tuntud kui „rohukirja“ virtuoos.

³³ Emand Gongsun (公孫大娘 *Gōngsūn Dàniáng*) — Tangi dünastia ajal elanud tantsijanna, kes oli eriti kuulus mõõgatantsu esitajana.

Need, kes valdavad tänapäeval pintslitööd, ei kasvata [oma oskusi] viimse täiuseni ega jälgi [protsessi] ülima täpsusega; nende kogetu ei ole ulatuslik, nende omandatu ei ole täisväärtuslik. Ometi, niipea kui nad leiavad paberitüki või krundivad [maalimiseks] seinä, paiskavad nad sinna tušši, teadmata samas, kuidas noppida vaateid udustelt väljadelt või saada ojaderohkeist mäetippudest innustust. Minu tagasihoidliku arvamuse järgi on neil puudusi lugematul arvul.

Mida tähendab „kasvatada [oma oskusi] viimse täiuseni“? Hiljuti tegi üks maalija teisendi klassikalisele teemale „Inimlik tunneb rõõmu mägedest“, kus ta maalib vanameest pea käte vahel mäetipu juures istumas. Teine pilt „Tark tunneb rõõmu veest“³⁴ kujutab vanameest oma kõrva vastu kaljut surumas. Nende puuduseks oli see, et nad ei küündinud „viimse täiuseni“. Esimest teemat oleks pidanud käsitlema sarnaselt Bo Juyi³⁵ maaliga „Eraku onn“, millest lausa õhkub mägedes elamise põhimõtet. Teist teemat oleks pidanud käsitlema sarnaselt Wang Wei³⁶ maaliga „Wang'i jõgi“, mis on tulvil vee ääres elamise rõõmu. Kas inimliku ja targa rõõmutunnet saab edasi anda üksiku mehe kujuga?

Mida tähendab „jalgida [protsessi] ülima täpsusega“? Tänapäevase põlvkonna maalijad ei kujuta mägesid maalides üle kolme-viie tipu; vett maalides üle nelja-viie laine. Nende puuduseks on, et nad ei jälgi [protsessi] „ülima täpsusega“. Niisiis, maalides mägesid, järsked või lamedaid, suuri või väikeseid, peavad kõik detailid olema üksteisega vastavuses nii eest kui tagant; nende pead kummarduvad vastavalt tavadele ja nende kehad [on sellega] täielikus kooskõlas.³⁷ Mägede ilu joonistub siis piisavalt hästi välja. Maalides vett, siledat või pulbitsevat, sellist, mis keerleb metsikult kobrutades ringi või sellist, mis laiub ühtlaselt kaugele, peab selle välimus olema loomulik ja iseküllane. Vee välised vormid on siis rohked ja rikkalikud.

Mida tähendab, et „kogetu ei ole ulatuslik“? Tänapäevase põlvkonna maalijad, kes on sündinud Wu või Yue piirkonnas,³⁸ kipuvad kujutama Kagu kidurat loodust;

³⁴ Mainitud süžeed on pärit Konfutsiuse *Vestetest ja vestlustest* (*Lunyu* 6:23). Vt Konfutsius 2009, lk 104.

³⁵ Bo Juyi (白居易 *Bái Jūyì*; 772–846), Tangi dünastia luuletaja ja silmapaistev maalikunstnik.

³⁶ Wang Wei (王維 *Wáng Wéi*; 701–761) — kuulus Tangi dünastia luuletaja ja maalikunstnik.

³⁷ See konkreetne määratlus on tuletatud Mentsiuse (孟子 *Mèngzǐ*) „õilsa“ kirjeldusest (*Mengzi* 13.21). Vt Mencius. Library of Chinese Classics: Chinese-English. Changsha, Hunan: Hunan People's Publishing House, Foreign Language Press. 1999, lk 298–300.

³⁸ Piirkonnad Wu (吳 *Wú*) ja Yue (越 *Yuè*) asuvad vastavalt tänapäeva Jiangsu ja Zhejiang'i provintside territooriumil Kagu-Hiinas.

need, kes elavad Xiani või Qini piirkonnas,³⁹ kirjeldavad Loode Guanlongi⁴⁰ [piirituid] avarusi; neil, kes õpivad Fan Kuan'i stiili, jääb puudu Li Cheng'i elegantsist; neil, kes peavad Wang Weid oma õpetajaks, jääb vajaka Guan Tongi⁴¹ tugevast kondikavast. Kõikidel neil juhtudel on puuduseks see, et „kogetu ei ole ulatuslik“.

Mida tähendab, et „omandatu ei ole täisväärtuslik“? Tuhandete liide ulatuses laiuvad mäed ei saa olla ühtmoodi imetabased. Kümnete tuhandete liide ulatuses laiuvad veed ei saa olla ühtmoodi imelised. Taihingi mäestik⁴² ulatub Huaxia aladeni, kuid selle väljapaistvaim osa asub Linlus. Tai mägi kroonib Qi ja Lu [vürstkondi],⁴³ kuid selle vaimustavaim osa asub Longyanis⁴⁴. Kui seda kõike [peaks jäädvustama] ühel pildil, kuidas oleks see erinev maakaardist? Kõikidel nendel juhtudel on puuduseks see, et „omandatu ei ole täisväärtuslik“.

Niiviisi, keskendudes nõlvade ja järsakute maalimisele, võib minetada lihtsuse; keskendudes eraldatud paikade maalimisele, võib minetada teravuse; keskendudes inimeste ja asjade maalimisele, võib minetada peensuse; keskendudes kloostritornide maalimisele, võib minetada ülluse; keskendudes kivide maalimisele, võib paljastada luustik; keskendudes maa maalimisele, võib liialdada lihalikkusega. Pintslitöö ei ole ühtne, selle kohta öeldakse „hajali“, hajali töö ei ole põhitähendus. Tušitoonid ei ole rikkalikud, selle kohta öeldakse „õhuke“, õhukesel töö ei ole elujõudu. Vesi ei vulise, selle kohta öeldakse „surnud vesi“; pilved ei ole loomulikud, selle kohta öeldakse „tardunud pilved“. Mägedel pole tumedaid ja heledaid laike, selle kohta öeldakse „valgus-vari on puudu“; mägedel pole peidetud ja nähtavaid kohti, selle kohta öeldakse „udivine on puudu“. Kuna need kohad mägedes, kuhu päike paistab, on heledamad, need, kuhu päike ei paista, on tumedamad, siis määrab valguse-varju mäng mägede püsiva kuju. Valgus ja vari on [täpselt] eristamatud, sellepärast ütlen „valgus-vari on puudu“. Kuna need kohad mägedes, kus on udivine, on peidetud, need,

³⁹ Piirkonnad Xian (鹹 *Xián*) ja Qin (秦 *Qín*) asuvad tänapäeva Shaanxi provintsis Loode-Hiinas.

⁴⁰ Guanlong (關隴 *Guānlǒng*) on rajoon, mis asub Loode-Hiinas tänapäeva Gansu ja Shaanxi provintside idapoolsemates osades.

⁴¹ Guan Tong (關仝 *Guān Tóng*; ca 906–960) — viie dünastia (907–960) perioodil tegutsenud monumentaalse maastikumaali suur meister, kes oli eeskujuks paljudele hilisemate põlvete kunstnikele.

⁴² Taihingi mäestik (太行山 *Tàiháng shān*) asub tänapäeva Shanxi, Henani ja Hebei provintsid.

⁴³ Vaata viide 19.

⁴⁴ Longyan (龍巖 *Lóngyán*) on piirkond tänapäeva Fujiani provintsis.

kus ei ole uduvinet, on nähtavad, siis määrab uduvine efekt mägede püsiva seisundi. Peidetud ja nähtavad kohad on [täpselt] eristamatud, sellepärast ütlen „uduvine on puudu“.

Mäed on [maalil] kõige olulisemad. Nende vorm võib olla järsult püstine või vildakalt lame; see võib olla kõrge ja lai või lohku vajunud; võib olla ääretult suur või väarikalt kogukas; võib olla julge ja äkiline või üdini hingestatud; võib olla suureliselt range või hoolitsev ja poolehoidev; võib olla kuninglikult väljapaistev [teiste tippude seast] või [teisi nõlvu] varju jättev; sel võivad olla alluvad [väiksemad mäed], mis toetuvad tema vastu eestpoolt või toestavad teda tagant; see võib näida alla vaatavana, justkui mõtlusesse süüvinu või alla sööstvana, justkui vägesid juhtivana. Need on mägede põhilised vormid.

Vesi on [maalil] elus asi. Selle vorm võib olla sügav ja vaga või pehme ja voolav; see võib olla ääretult avar või ringikeerlev; võib olla õliselt läikiv või jõuliselt laialipriitav; võib olla noolena purskav või paljudest allikatest kokku jooksev; võib voolata kaugemale, tungida joana otse taevasse või kukkuda müri-sedes vastu maad; see võib tuua rahulolu kalapüüdjatele ja rõõmu rohulepuudele; võib kaasas kanda udu ja pilvi, mis võluvad ja lumuvad või särada väljadel ja orgudes silmipimestavalt kirkana. Need on vee elusad vormid.

Vesi on mägedele kui veresooned, rohi ja puud kui karvkate, udu ja pilved kui näoilmed. Niiviisi saavad mäed elada vee kaudu, saavad õitseda rohu ja puude kaudu; saavad [meid] kütkestada udu ja pilvede kaudu. Veele on mäed kui nägu, paviljonid ja tornid kui silmad ja kulmud, kalamehed kui vaim. Niiviisi saab vesi oma kauni välimuse mägede kaudu, saab elurõõmu paviljonide ja tornide kaudu, saab piiritu priiuse kalameeste kaudu. Selline on mägede ja vete vahekord.

Mäed võivad olla kõrged või lamedad. Kõrge mäe veresooned asuvad madalal, selle õlad ja puusad avanevad laialt ning alus on tihe ja tugev. Mäeharja tipud ja lõhed on tugevasti üksteise küljes kinni nagu katkematu ahela lülid. Selline on kõrge mägi. Ja sellepärast öeldakse kõrgete mägede kohta „pole üksikud“⁴⁵ ja „pole tasakaalust väljas“. Lameda mäe veresooned asuvad kõrgel, selle pea on langetatud keskkohale, sulades kokku jämeda kaelaga. Selle alus on ääretult lai ning kindlustab ohtraid künkaid ja ulatub maapõue, võimatu mõõta kui sügavale. Selline on madal mägi. Ja sellepärast öeldakse madalate mägede kohta „pole igerik“ ja „pole lahja“. Kui kõrge mägi on üksik, siis selle-

⁴⁵ Siin kasutatakse mõiste „üksik“, sõnasõnalt ‘vaeslaps’ (孤 *gū*), negatiivset vormi ‘pole üksik’ (不孤 *bù gū*), mis tähistab vanemlikku hoolt järglaste eest.

pärast, et ta keha on tasakaalust väljas. Kui madal mägi on igerik, siis sellepärast, et ta eluhingus on lahja. Selline on mägede ja vete asetus.

Kaljud on Ilmamaa luustik, ja luude väärtus seisneb selles, et nad on tugevad ja hästi kaetud ega ulatu pinnasest välja. Vesi on Ilmamaa veri, ja vere väärtus seisneb selles, et see liigub ringi ega tahku.

Mäed ilma udu ja pilvedeta on nagu kevad ilma lilledeta ja rohuta. Mägi ilma pilvedeta ei ole märkimisväärne ja ilma veeta ei ole kütkestav; ilma teedeteta ja radadeta ei ole elav ja ilma puude ja saludeta ei ole elus. Ilma sügavusega näib see hõre, ilma avarusega näib see piiratud ja ilma kõrgusega näib see lame.⁴⁶

Mägedel võib olla kolme tüüpi kaugusi. Kui vaadata mäe jalamil seistes, pea tahapoole kallutatud, mäetipu poole, nimetatakse seda „kõrguseks“. Kui vaadata mäe ees seistes kaugele tahapoole, nimetatakse seda „sügavuseks“. Kui silmitseda lähimate mägede juurest eemal olevaid mägesid, nimetatakse seda „avaruseks“. Kõrgus paistab selge ja kirgas; sügavus paistab sünge ja hämar; avarus paistab korraga nii kirka kui hämarana. Kõrgus mõjub jahmatavalt ülevana; sügavus tähendab mitmekihilisust; avarus tähendab ähmaste kaugusteni laotumist.

Inimesed ja asjad paistavad kolmes kauguses järgmiselt: kõrguses heledate ja eristuvatena, sügavuses pisikeste ja armsatena, avaruses kaugete ja kahvatutena. Kui heledad ja eristuvad, siis ei saa nad olla lühikesed; kui pisikesed ja armsad, ei saa nad olla pikad; kui kauged ja kahvatud, ei saa nad olla suured. Sellised on kolm kaugust.

Mägedel võib olla kolm suurust. Mägi on suurem kui puu ja puu on suurem kui inimene. Kui mägi ei ole puust mitukümmend liid suurem, siis ei ole see suur mägi. Kui puu ei ole inimesest mitukümmend korda suurem, siis ei ole see suur puu. Võrreldes puu suurust inimesega, tuleb alustada lehtedest, aga võrreldes inimese suurust puuga, tuleb alustada peast. Puulehtede kogumit võib võrdsustada inimese peaga. Inimese pead võib maalida samas mõõdus pundi puulehtedega. Inimeste, puude ja mägede suurusi mõõdetakse nende normide järgi. Sellised on kolm suurust.

Sa võid tahta [maalida] kõrget mäge, kuid kui see on nähtav tervikuna, siis ei ole see kõrge. Kui uduline ümbritseb selle keskohta, siis paistab see kõrge. Sa võid tahta [maalida] jõge, mis voolab kaugele, kuid kui see on nähtav tervikuna,

⁴⁶ Sellest lõigust allpool on ära toodud kirjeldus Guo Xi välja töötatud ainulaadsest maalimistehnikast, mis põhineb kolme punkti perspektiivil, mida kunstnik ise nimetas „kolmeks kauguseks“ (*san yuan* 三遠): ‘sügavus’ (深遠 *shēnyuǎn*), ‘avarus’ (平遠 *píngyuǎn*) ja ‘kõrgus’ (高遠 *gāoyuǎn*).

siis ei ole see pikk. Kui ta kaob kohati silmist, siis paistab see pikk. Kui mägi on nähtav tervikuna, siis vähe sellest, et see ei kerki kõrgustesse, vaid sama hästi võiksid sa maalida suurt uhmrit. Kui jõgi on nähtav tervikuna, siis vähe sellest, et see ei lookle kaugustesse, vaid sama hästi võiksid sa maalida vihmaussi.

Ojad ja mäed, salud ja puud maali keskel on väändunud ja keerdunud ning tungivad vaates esile. Kui neid detaile varju ei jäeta, mahuvad nad inimsilma lähivaatesse. Avarad väljad ja kõrged mäeharjad maali külgedel on kuhjunud üksteise otsa ja kaovad ähmasesse kaugusse. Kui neid kaugusi varju ei jäeta, ulatuvad nad inimsilma äärmise kaugvaateni. „Kaugetel mägedel ei ole pintsli-tõmbeid; kaugetel vetel ei ole virvendust, kaugetel inimestel ei ole silmi.“⁴⁷ Need ei ole päriselt puudu, lihtsalt tundub nii.

---

⁴⁷ Parafraas Tangi dünastia (618–907) luuletaja ja maalikunstniku Wang Wei väitest teosest *Maastikuteooria* (山水論 *Shānshuǐ lùn*). Vt Wei Wang. *Shanshui lun*. — Yu Jianhua (koost). *Zhongguo gudai hualun leibian* (Vana-Hiina kunstiteooria kirjutiste klassifitseeritud kogu). Beijing: Remin meishu chubanshe, 2005, lk. 111.